

Kako vrsta režima utječe na prosvjedno ponašanje? Komparativna analiza studentskih prosvjeda 1968. i 2009. godine

Čelar, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:763519>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

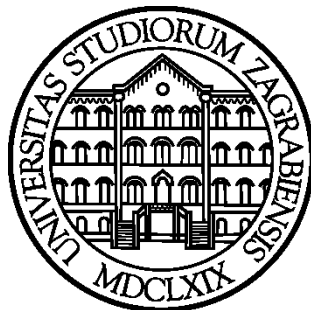

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ana Čelar

Kako vrsta režima utječe na prosvjedno ponašanje?
Komparativna analiza studentskih prosvjeda 1968. i 2009. godine

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Kako vrsta režima utječe na prosvjedno ponašanje?
Komparativna analiza studentskih prosvjeda 1968. i 2009. godine

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Marko Grdešić

Studentica: Ana Čelar

Zagreb, 2023.

Izjavljujem da sam diplomski rad, "Kako vrsta režima utječe na prosvjedno ponašanje? Komparativna analiza studentskih prosvjeda 1968. i 2009. Godine", koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Marku Grdešiću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19 Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ana Čelar

Sadržaj:

1. Uvod

1.1 Izbor slučajeva	2
1.2 Potencijalni nedostaci istraživanja	3

2. Struktura političkih prilika **5**

2.1 Civilno društvo.....	5
2.2 Društveni pokreti	5
2.3 Prosvjed kao politički resurs?	6
2.4 Teorijski pristupi društvenim pokretima.....	8
2.5 Struktura političkih prilika	9

3. Studentske demonstracije 1968. godine **11**

3.1 Povijesni i politički kontekst.....	11
3.2 Kako je došlo do prosvjeda?	12
3.3 „Dolje crvena buržoazija!“.....	13
3.4 Odgovor jugoslavenske vlasti	15
3.4.1 Sloboda govora na prostoru bivše države	16
3.5 Ostavština pokreta.....	18

4. Blokada 2009. godine **18**

4.1 Društveni kontekst i Bolonja.....	18
4.2 Plenum i direktna demokracija	19
4.3 Odgovor vlasti i prozivke za komunizam	20
4.3.1 Pravo na javno okupljanje u Hrvatskoj	22
4.4 Posljedice i ostavština blokade	22

5. Rasprava **23**

6. Zaključak **28**

7. Literatura **29**

1. Uvod

Svrha ovog istraživanja je ispitati razlike u prosvjednim oblicima političkog ponašanja, ovisno o političkim mogućnostima u kojima se ona odvijaju. Riječ je o istraživanju političkog ponašanja, konkretnije prosvjednih oblika ponašanja u slučajevima kada je riječ o kolektivnim pokretima, odnosno studentskoj organizaciji prosvjeda. Istraživačko pitanje na koje se odgovara je: Kako vrsta režima utječe na prosvjedno ponašanje?

Iz dosadašnjih istraživanja jasno je da postoje razlike u manifestacijama prosvjednog ponašanja ovisno o strukturama vlasti. O mogućim utjecajima govori i koncept strukture političkih prilika koja govori kako se participativna ponašanja razlikuju ovisno o društvenim kontekstima u kojima se javljaju. Ovaj koncept koristi se iz potrebe za dubljim i nijansiranim razumijevanjem odnosa između institucionalne politike, prosvjeda i vladajućih. Valja ispitati kako je ta struktura utjecala na prosvjedna ponašanja u Zagrebu, na području bivše Jugoslavije odnosno današnje Republike Hrvatske. Istraživanje će kroz pregled relevantne literature o prosvjedima i strukturi političkih prilika pokušati donijeti zaključak o potencijalima budućeg prosvjednog ponašanja u Hrvatskoj. Temeljem tog zaključka, budući bi istraživači mogli ispitivati daljnja prosvjedna ponašanja, kao i eventualno pokušati predvidjeti njihov ishod. Optimistično, ali na taj bi način pojedinci mogli pokušati racionalizirati odluke o troškovima participacije i maksimizirati svoj utjecaj u određenim povijesnim okolnostima. Ipak, pravo na javno okupljanje je demokratska sloboda i ima značajnu ulogu u demokratskim društvima. Ono omogućava građanima da izraze svoje mišljenje ili neslaganje, bez da u svoj politički aktivizam moraju unositi previše vlastitih resursa.

U kontekstu proučavanja političkog aktivizma, važno je razumjeti da uspješna mobilizacija ponekad može rezultirati promjenom politika. Međutim, potrebno je razlikovati analizu mogućnosti za reformu politika od analize mogućnosti za političku mobilizaciju kako bi se dublje razumjeli složeni odnosi između aktivizma i javnih politika. Fokusiranje na razumijevanje mogućnosti političke mobilizacije može pružiti važne uvide u kontekstu dinamike između aktivističkih napora i postizanja stvarnih promjena u političkom pejzažu. U ovom istraživanju, poseban fokus biti će na mogućnosti za političku mobilizaciju kao ključnog faktora u oblikovanju i rezultatima studentskog aktivizma. Proučavajući kako su studentski prosvjedi 1968. i 2009. godine utjecali na političku mobilizaciju i naknadne političke promjene, stvara se prilika za dublje razumijevanje kako se aktivizam manifestira u stvarnom političkom okruženju.

Analizirat će se ishodi ovih prosvjeda i njihov utjecaj na političke prilike, posebno istražujući kako su vlasti reagirale na studentske zahtjeve, kakve su promjene politika uslijedile nakon prosvjeda i kakvo nasljeđe su ti događaji ostavili.

Fokusiranje na analizu političke mobilizacije nakon studentskih prosvjeda omogućuje produbljeno razumijevanje kako aktivizam može oblikovati političke kontekste. Kroz ovo istraživanje, istražuje se kako su se studentski prosvjedi, iako izvedeni u različitim vremenima i kontekstima, odrazili na politički pejzaž, omogućavajući bolje sagledavanje veze između studentske akcije i promjena politika.

1.1 Izbor slučajeve

"U kasnom 19. stoljeću, pojam intelektualca počeo je označavati ambicioznu elitu dobro obrazovanih ljudi koji su koristili mogućnost objavljivanja u tisku i drugim medijima kako bi ostvarili simboličku moć i natjecali se s drugim vrstama elita u nastojanju da kontroliraju društvenu i političku imaginaciju" (Gvozden, 2020:105). Ovaj koncept se dalje razvio i proširio na studente kao ključnu skupinu koja posjeduje specifične karakteristike i potencijale koji su od vitalnog značaja za društvenu dinamiku. Studenti su bitni ne samo kao budući članovi radne snage i intelektualne elite, već i kao pokretači promjena. Njihova mladost, energija i otvorenost novim idejama često rezultiraju angažiranim sudjelovanjem u društvenim, političkim i kulturnim pokretima. Oni prepoznaju potrebu za aktivizmom i transformacijom, te se često usmjeravaju prema pitanjima ljudskih prava, društvene pravde i održivosti. Specifičnost studenata kao društvene skupine leži i u njihovoj dinamičnosti koja prolazi kroz različite faze životnog razvoja, od adolescencije do mladosti. Njihov status tranzicije i osjećaj odvojenosti od vladajućih pružaju im slobodu i hrabrost u iznošenju kontroverznih mišljenja i propitivanju ustaljenih normi. U današnjem vremenskom kontekstu, brzih informacijskih promjena i tehnološkog napretka, studenti su posebno osjetljiva skupina koja se često suočava s izazovima, ali i prilikama za oblikovanje budućnosti. Njihov doprinos društvu seže dalje od samih studentskih godina jer kasnije postaju nositelji promjena i inovacija u različitim sektorima društva. Upravo zbog svega navedenog, studentski pokreti postaju ključna skupina za istraživanje jer pružaju dublje razumijevanje uloge koju studenti imaju u oblikovanju društva.

Godina 1968. označava važan trenutak u svjetskim studentskim pokretima koji su se proširili diljem različitih zemalja, a jugoslavenski studenti nisu u ovom slučaju bili izolirani. Studenti su

te godine inspirirani međunarodnim studentskim pokretima, no istovremeno zadržavaju svoj fokus na lokalnim utjecajima i pitanjima. Dinamika globalnog i lokalnog konteksta obilježila je njihove akcije i ukazala na složenost njihovog angažmana. Ustrajanje na lokalnom kontekstu i specifičnostima svakog studentskog pokreta bilo je važan faktor u isticanju kompleksnosti i opsega pokreta koji su se javljali, ali također i kako bi se odbacila pretpostavka o „postavljanju Zapada kao jedinog autentičnog izvora studentskog bunta... Fokus na lokalnom kontekstu i jedinstvenim karakteristikama pokreta svakog grada važan je kako bi se potpuno razumio razmjer studentskog aktivizma“ (Fichter, 2016:120). S druge strane, 2009. godina označava važan trenutak u novijoj povijesti, kada su studenti demonstrirali svoju moć i utjecaj kroz novi oblik prosvjednog ponašanja – blokadu fakulteta. Pokazalo se da studenti nisu samo pasivna masa, već društvena grupa koja neminovno posjeduje određenu vrstu utjecaja. Blokada je izazvala promjene u percepciji vlasti prema studentima; postale su svjesne da studenti imaju stvarnu moć i da njihove zahtjeve treba ozbiljno razmotriti. Ovi su događaji ostavili dugotrajne posljedice na percepciju i interakciju između vlasti i drugih studentskih tijela. Filozofski je fakultet tada potvrdio ono što su mnogi mislili i govorili – da je fakultet žarište kritičke misli i studentskog aktivizma.

Usporedno proučavanje ovih slučajeva, godina koje su ostavile neizbrisiv trag u kontekstu studentskog aktivizma u hrvatskoj, omogućuje bolje razumijevanje dinamike aktivizma kroz različite političke i društvene okolnosti.

1.2 Potencijalni nedostaci istraživanja

Potencijalni nedostaci ovog istraživanja proizlaze iz same složenosti metodološkog pristupa i specifičnosti proučavanih događaja te izazova koji su uključeni u analizu studentskog aktivizma unutar konteksta događaja iz 1968. i 2009. godine. Kao što su mnogi teoretičari primijetili, rasprave o događajima iz prošlosti često su opterećene stereotipima, šutnjom i nekritičnom nostalgijom. To može rezultirati pojednostavljenim tumačenjima i nedostatkom dubinskog razumijevanja. Važno je biti svjestan tih potencijalnih pristranosti i kritički pristupiti interpretacijama kako bi se izbjeglo iskrivljeno razumijevanje. Također, koncept koji se koristi za analizu mobilizacije društvenih pokreta, struktura političkih prilika, može postati preopćenit; dodavanjem različitih aspekata i mehanizama tom konceptu može se ugroziti njegova preciznost i primjena. Potrebno je stoga pažljivo definirati i ograničiti koncept kako bi se izbjegla

konceptualna inflacija. Povezanost između promjena u političkim prilikama i promjena u mobilizaciji također nije uvijek jasna. Pitanje kako signali koje šalju elitni akteri utječu na mobilizaciju i kako strukturne promjene u prilikama utječu na napore mobilizacije još uvijek zahtijeva dublje razmatranje. Osim toga, pojednostavljena historiografija može biti izazovna. Proučavanje događaja iz prošlosti je specifično zbog kompleksnosti povijesnih izvora i analiza. Važno je prepoznati i biti svjestan da su stvarni događaji vjerojatno uključivali mnogo više detalja i nijansi nego što je moguće obuhvatiti u istraživanju.

Iako istraživanje usmjerava pažnju na ulogu studenata u društvenim pokretima, važno je osvijestiti da se uloge i utjecaji različitih aktera unutar pokreta mogu interpretirati na različite načine. Balansiranje između aktivističkih i analitičkih okvira zahtijeva odgovarajuću dozu refleksije. Ispitivanje kako aktivisti mogu iskoristiti svoje prilike i maksimizirati svoj utjecaj zahtijeva razumijevanje složenih mehanizama unutar ove interakcije.

Na kraju, istraživanje je fokusirano na 1968. i 2009. godinu, a kao takvo može imati ograničenje u pogledu općeg razumijevanja studentskog aktivizma kroz različite vremenske periode. Iako ova dva vremenska trenutka pružaju dragocjene uvide, važno je prepoznati da se studentski aktivizam razvijao i mijenjao tijekom dugog vremenskog razdoblja. Prepoznavanje ovih potencijalnih nedostataka omogućuje pažljiviji pristup analizi i interpretaciji proučavanih događaja, te poticaj na razvijanje metodologije koja će omogućiti što preciznije razumijevanje uloge i utjecaja studenata u društvenim pokretima.

Susret između aktivizma i akademije nikada nije bio jednostavan; treba prepoznati komplementarnosti i tenzije između aktivističkih i analitičkih okvira i prepoznati podvojenost između kroničara aktivizma koji istovremeno teži sociološkoj ozbiljnosti i ne pretendira na zadržavanje potpune znanstvene distance. Aktivizmu je važno pristupiti s određenom dozom refleksivnosti i razumijevanjem da "znalac i ono što je poznato ne mogu biti odvojeni" (Stubbs, 2012).

2. Struktura političkih prilika

2.1 Civilno društvo

U demokratskom političkom sustavu, vlast je javna i njena legitimnost proizlazi iz volje naroda; baš zato što je proizašla iz volje naroda, mora s njime biti u stalnoj vezi. „Demokracija kao državni i vladavinski poredak živi od javnosti. Samo u javnom životu ostvaruju se danas narodi, samo u njemu oni spoznaju i postaju svjesnima zadaća koje stoje pred njima“ (Posavec, 2004:6). Iako narod ne zauzima poziciju vlasti direktno, posjeduje značajnu političku moć. Upravo je narod zaslužan za povijesne pokrete koji su rezultirali velikim promjenama, a koje nisu bile nametnute „odozgo“ (Reese-Schäfer, 2004). Analogno, društveni pokreti preuzimaju zasluge za stvaranje određenih javnih politika. Upravo zbog činjenice da čine sastavni dio suvremenog političkog procesa u demokratskim zajednicama, sve su češći faktor političkog procesa i upravo ih stoga valja analizirati (Kriesi, 2013). Civilno društvo, građansko društvo, javnost ili čak narod - bez obzira kako se naziva one koji nisu vladajući, ta društvena skupina ima specifičnu poziciju.

Koncept civilnog društva doživio je snažan povratak u kasnim osamdesetima, u vrijeme istočnoeuropskih revolucija i njihovih priprema. Cilj onih koji su civilno društvo proučavali i koji su obnovili svoj interes bio je da se moć vrati zajednici kroz samoorganizaciju (Reese-Schäfer, 2004). Glavni smisao aktivizma više nije sama akcija, već doprinos mrežnom povezivanju i izgradnji društvenih okvira, odnosno želji da se spriječi prevlast države i gospodarstva kao jedinih vladajućih snaga.

Civilno je društvo poveznica države, tržišta i privatnog života, dok istovremeno nije dio vladinog aparata, nije ovisna o vladi i ne djeluje na tržištu s ciljem ostvarivanja profita (Reese-Schäfer, 2004). Ono djeluje donekle slobodno (ipak se mora pridržavati određenih pravila koja je postavila država) i može prema vlastitim preferencijama kreirati svoje ciljeve. To se odnosi na sve aspekte društvene interakcije koji nisu vezani za državu; oni postoje gdje postoje organizacijski oblici između države i gospodarstva (Reese-Schäfer, 2004).

2.2 Društveni pokreti

„Društveni se pokreti tradicionalno ne smatraju dijelom komparativne politike“ (Kriesi, 2013:292). Oni su zapravo oblici društvenog ponašanja koji su primarno u interesu sociologa, a ne u fokusu politike jer ne pretpostavljaju formalne načine utjecanja na vladajuće, odnosno

njihovo sudjelovanje u strukturi vlasti nije institucionalizirano. U političkoj znanosti društveni su se pokreti i njihovi članovi često smatrali interesnim skupinama ili pojedincima. Ipak, dolaskom novijeg doba im se u znanosti, pa tako i komparativnoj politici, daje se sve veća važnost zbog sve veće pojavnosti takvog oblika političkog ponašanja (Kriesi, 2013). Granice društvenih pokreta su fluidne, nestabilne i ovise o njenim pripadnicima čiji se individualni interesi lako mogu promijeniti. Upravo prema tome razlikujemo društvene pokrete od organizacija poput interesnih skupina ili stranaka. Interesne skupine ili stranke mogu sudjelovati u društvenim pokretima, no pokrete se ne može svesti na isključivo interesne skupine. Glavna je razlika u tome što društveni pokreti imaju puno izraženiji kolektivni identitet i ne okupljaju se s ciljem rješenja određenog cilja već na temelju kolektivnog identiteta i zajedničkih interesa stvaraju ciljeve (Kriesi, 2013).

Postoje različite definicije društvenih pokreta, a najčešće ih politolozi dijele prema tome koji im je ultimativni cilj. Određeni autori tako smatraju da su društveni pokreti oni koji ulaze u sukobe sa svojim protivnicima, drugi govore da su ti protivnici nužno politički dok treći predlažu inkluzivniju definiciju društvenog pokreta smatrajući ih „osporavateljima ili braniteljima postojećeg institucionalnog autoriteta“, neovisno o tome u kojoj sferi se protivnik nalazi (Kriesi, 2013:293). Pojam društvenog pokreta nije jednostavno definirati, no literatura predlaže definiciju koja se oslanja na tri njegova elementa: „skupinu ljudi s konfliktnom orijentacijom prema protivniku, kolektivni identitet i skup zajedničkih uvjerenja i ciljeva te repertoar kolektivnog djelovanja“, pri čemu kolektivno djelovanje može biti institucionalizirano ili neinstitucionalizirano (Kriesi, 2013:293). Jedna od karakteristika društvenih pokreta u novije vrijeme je što se najčešće odvija u okviru neinstitucionalnih kanala, mobilizirajući se u javnoj sferi; „ona se može definirati kao arena u kojoj se zbiva politička komunikacija između donositelja odluka i građana“ (Kriesi, 2013:293). Ako žele djelovati na vlast kroz institucije, društveni pokreti moraju ući u interakciju s formalnim akterima vlasti; moraju im privući pozornost. Jedan od načina privlačenja pozornosti je svakako prosvjedno ponašanje.

2.3 Prosvjed kao politički resurs?

Prosvjed je oblik političke akcije s tendencijom da utječe na jednu ili više politika ili stanja, karakteriziran izražavanjem nekonvencionalne prirode te poduzet radi dobivanja nagrada iz političkih ili ekonomskih sustava; dok se djeluje unutar tih sustava (Lipsky, 1968). Kada se

govori o prosvjednim oblicima ponašanja, često ih se karakterizira kao „relativno male grupe“, pri čemu se isti uspoređuju s drugim društvenim grupama koje su oskudne u konvencionalnim političkim resursima. Bez obzira na tu oskudnost, prosvjedi su neminovno politički resurs, a njihovi vođe moraju privući pažnju četiri različite ciljne skupine istovremeno – članova organizacije, javnosti i medija, osoba na pozicijama moći i „trećih strana“ (Lipsky, 1968). Interakcije između tih grupa temelj su za analizu prosvjeda kao političkog procesa. Grupe koje traže psihološko zadovoljstvo od politike, ali ne mogu ili ne očekuju materijalne nagrade, mogu biti privučene militantnim vođama prosvjeda; tim je grupama ljutita retorika poželjna kvaliteta. S druge strane, grupe koje ovise o političkom sustavu kako bi osigurale opipljive koristi, ili kojima sudjelovanje u sustavu pruža nematerijalne koristi, vjerojatnije će imati umjerenije vodstvo (Lipsky, 1968).

Kako bi se smanjila napetost u interakciji među različitim skupinama u prosvjednom procesu, odgovornost vodstva mora se podijeliti. Vođe prosvjeda mogu podijeliti javne uloge kako bi smanjile razlike između implicitnih zahtjeva različitih grupa za odgovarajućom retorikom i onoga što se zapravo govori (Lipsky, 1968). Pažnja se ovdje može usmjeriti na vjerojatnost da će skupine koje pokušavaju stvoriti političke resurse kroz prosvjed biti uključene u eksplicitni proces pregovaranja s drugim interesnim skupinama. Za prosvjedne grupe, ograničenja se javljaju zbog klase i političkog stila, statusa i organizacijskih resursa o kojima ovisi ulazak u proces donošenja politika (Lipsky, 1968). Ti resursi odnose se na održavanje stručnog osoblja u području, primjerice, prava, planiranja, pisanja prijedloga... Pravo je od navedenih najvažnije zbog tumačenja različitih zakona i pravila, pa vodstva prosvjeda često angažiraju odvjetnike za pomoć u dijalogu sa zakonodavstvom (Lipsky, 1968). One skupine koje ne se ne mogu ili ne žele odlučiti na takvu vrstu pomoći, posljedično ne mogu aktivno sudjelovati u razmatranju politika ili savjetovanju o tim pitanjima. Skupine orijentirane na prosvjed, čiji su primarni talenti dramatiziranje pitanja, ne mogu uvjerljivo pokušavati prezentirati podatke koji se smatraju "objektivnim" ili prijedloge koji se smatraju "odgovornima" od strane javnih službenika. Malo tko može uvjeriti kao zagovaratelj i sudac istovremeno (Lipsky, 1968). Upravo ovdje leži privlačnost studentskih prosvjednih grupa: riječ je o „akademicima u nastajanju“ koji svoja (iako ograničena) znanja mogu iskoristiti u prosvjedne svrhe, bez da od vodstva to zahtijeva ikakav dodatni trošak resursa.

Ipak, organizacija nije toliko jednostavna i angažiranje vanjskih suradnika ne znači da će nužno prosvjedno ponašanje imati pozitivan rezultat. Prosvjedna aktivnost doista će tada poprimiti određen legitimitet u pogledu vladajućih, no kad javni dužnosnici prepoznaju legitimitet prosvjedne aktivnosti, često uopće neće usmjeriti javnu politiku prema prosvjednim grupama. Umjesto toga, vjerojatno će fokus prebaciti na referentne javnosti od kojih su prvotno uzeli smjernice. Osim stručnjaka i vlasti, važno je spomenuti i medije i njihovu ulogu u određivanju uspjeha prosvjednih aktivnosti. „Kao što se drvo ne čuje ako pada u šumi gdje nema nikoga, isto tako nema prosvjeda ako nije percipiran i prikazan“ (Lipsky, 1968:1151). Mediji određuju što će većina ljudi znati o dnevnim temama, što će znati o problemima i koje će alternative razmotriti. Ako tematika prosvjeda nije značajna za medije, ili ako novinari i urednici odluče previdjeti važnost prosvjeda – prosvjedi vjerojatno neće uspjeti. Implicitno je da uspjeh prosvjednih aktivnosti ovisi o količini medijske pažnje koju dobivaju izvan neposrednog okruženja u kojem se prosvjedi odvijaju. Mediji, stvarajući slike i priče o prosvjedima, utječu na sve druge aktere u sustavu, uključujući same prosvjednike.

2.4 Teorijski pristupi društvenim pokretima

U komparativnoj politici postoje tri modela teorijskih pristupa društvenim pokretima: „klasični model, model mobilizacije resursa i model političkog procesa“ (Kriesi, 2013:294). Klasični model pretpostavlja da društveni pokreti izvire isključivo iz nezadovoljstva građana koji žele slomiti ustaljene obrasce ponašanja. Društveni pokreti se u tom slučaju događaju kada javna sfera nije integrirana u politički proces, odnosno kad djeluje neinstitucionalizirano. Model mobilizacije resursa pokušava odgovoriti na pitanje kako se društveni pokreti mobiliziraju i postižu svoje uspjehe. On se suprotstavlja klasičnom modelu - ne slaže se da društveni pokreti proizlaze iz nezadovoljstva jer smatra da je nezadovoljstvo konstanta koja nije specifična određenom vremenskom i društvenom kontekstu (Kriesi, 2013).

Model političkog procesa je svojevrsan nastavak na model mobilizacije resursa i također u fokus dovodi resurse kao ključan faktor uspjeha društvenih pokreta. Osim resursa, model političkog procesa podrazumijeva i dva dodatna elementa: politički kontekst s mogućnostima i ograničenjima za sudjelovanje te transformaciju svijesti. „Prije no što kolektivno djelovanje postane moguće, ljudi moraju kolektivno definirati svoje stanje kao nepravedno i podložno promijeni pomoću kolektivnog djelovanja“ (Kriesi, 2013:297). Model političkog procesa je

najpogodniji za analizu jer uzima u obzir najviše faktora društvenih procesa i olakšava definiranje, a eventualno može pomoći u poopćavanju.

Razvijanje modela političkog procesa stavilo je društvene pokrete u središte interesa političke znanosti. Za bolje razumijevanje pokreta i njihovih motivacija, treba analizirati na koji ih način određuju politički konteksti u kojima se odvijaju te na koje načine akteri društvenih pokreta stupaju u interakciju s političkim akterima. Navedeno se određuje pomoću tri skupa varijabli: „strukture političkih prilika, konfiguracije moći i konteksta interakcije“ (Kriesi, 2013:298).

Strukture političkih prilika su ono što se najčešće smatra neformalnim političkim procesom; to su društvene strukture koje omogućavaju ili otežavaju intervencije društvenih pokreta. Ovdje se ne radi nužno samo o zakonima, pravilima i normama koje propisuje država, već o svim čimbenicima koji mogu utjecati na određen tip političkog ponašanja. Jasno je da strukture vlasti direktno utječu na društvene pokrete (jer odlučuju što je „dozvoljeno“), no važna je i šira konfiguracija moći. Interakcija aktera se ne događa samo na relaciji prosvjednici – vlast, već u procesu sudjeluju i drugi saveznici, protivnici i pasivni promatrači (koji nisu izravno uključeni u momentum prosvjeda).

2.5 Struktura političkih prilika

Istraživanja društvenih pokreta evoluirala su proteklih desetljeća; različite škole mišljenja povezivale su se s vlastitim političkim kontekstima. 1950-ih godina znanstvenici su promatrali prosvjede kroz prizmu fašizma i nacizma te su ih često opisivali kao disfunkcionalne entitete, a njihove sudionike stigmatizirali kao beskorisne pojedince (Meyer, 2004). Šezdesetih godina dolazi je do promjene paradigme. Ovaj put istraživači stavljaju naglasak na činjenicu da aktivističke grupe često uključuju predane pojedince, visoko prilagođene situaciji. Također, analitičari primjećuju da društveni nemiri ponekad prisiljavaju vlasti na ustupke kako bi ih umirili (Meyer, 2004). Upravo zbog ovakve diskrepancije u shvaćanju prosvjeda nastaje koncept strukture političkih prilika. Ona je praktičan odgovor na potrebu da se objasni varijabilnost u nastupima aktivista tijekom vremena i u različitim institucionalnim kontekstima, a pokreti postaju odgovori na politički kontekst i okolnosti (Meyer, 2004). Tako teorija političkih prilika pruža sredstvo za predviđanje varijabilnosti u periodičnosti, stilu i izražaju zahtjeva aktivista tijekom određenog vremena, kao i varijabilnosti u okvirima institucionalnih konteksta. Ona

omogućava razumijevanje kako vanjski faktori, kao što su društvene prilike i političko okruženje, utječu na razvoj i oblikovanje prosvjednih grupa (Meyer i Minkoff, 2004).

Osnova ovog pristupa je da su prosvjedi izvan glavnih političkih institucija tijesno povezani s konvencionalnom političkom aktivnošću unutar istih. Naglasak se stavlja na interakciju aktivista i glavnih institucionalnih politika. Izgledi aktivista da ostvare svoje ciljeve, mobiliziraju podršku i utječu na društvo nužno su uvjetovani okruženjem u kojem se pokret odvija (Meyer, 2004). Dakle struktura političkih prilika označava izgleda koje aktivisti imaju za ostvarivanje određenih zahtjeva, mobiliziranje podrške i ostvarivanje utjecaja – koji su kontekstualno svi zavisni. Različiti analitičari identificiraju različite faktore kao elemente političkih prilika, ovisno o vrstama pokreta koje istražuju i pitanjima koja postavljaju. Oni koji istražuju razlike između sličnih pokreta često razvijaju restriktivnije modele političkih prilika koji naglašavaju stabilne aspekte vlasti, dok se oni koji provode longitudinalna istraživanja kako bi objasnili faze i cikluse pokreta često usmjeravaju na nestabilne aspekte političkih prilika, poput javnih politika i političkih alijansi. Zavisne varijable ovakvih istraživanja odnose se na „općenitu mobilizaciju socijalnih protesta, specifične taktike ili strategije, formiranje organizacija i utjecaj na javne politike” (Meyer, 2004:136). Varijable u tom kontekstu moraju biti lako dostupni podaci koji predstavljaju elemente političkih prilika, a koji su vjerojatno relevantni za zagovornike građanskih prava – iako ne nužno one kojih bi aktivisti bili svjesni (Meyer i Minkoff, 2004). Kako bi se došlo do zaključaka o vanjskim faktorima koji mogu utjecati na razvoj društvenih pokreta, dolazi do povećanja neovisnih varijabli koje se smatraju relevantnima za specifične slučajeve. Riječ je ovdje o „prethodnim organizacijama, otvorenosti i ideološkoj poziciji političkih stranaka, promjenama u javnoj politici, međunarodnim savezima i ograničenjima državnih politika, kapacitetu države, geografskom opsegu i represivnoj sposobnosti Vlada“ (Meyer, 2004:135).

Nisu svi istraživači naklonjeni ovakvom pristupu, no kritike su uglavnom „prijateljske“. Struktura političkih prilika je u opasnosti da postane „spužva koja upija svaki aspekt okruženja društvenog pokreta“ (Meyer, 2004). Također, raspravlja se i o koristi ovog koncepta, jer obećava da će objasniti previše, istovremeno zanemarujući značaj aktivističke agencije – tako da zapravo objašnjava premalo, nudeći samo mehaničko razumijevanje društvenih pokreta.

3. Studentske demonstracije 1968. godine

3.1 Povijesni i politički kontekst

Politička situacija na prostoru bivše države Jugoslavije 1968. godine bila je izrazito složena, s naglaskom na proturječja unutar partijskog rukovodstva i njihove različite stavove o reformama, federaciji i nacionalizmu. Savez komunista Jugoslavije dominirao je političkom arenom kao vodeća snaga. Organizacijska struktura stranke temeljila se na marksističko-lenjinističkom modelu, bila je centralizirana, a ključne odluke donosile su se samo na najvišim razinama (Konjević i Raguž, 2020). Savez je imao kontrolu nad svim aspektima društva – vladom, vojskom, medijima i gospodarstvom. Josip Broz Tito, partijski lider, imao je ključnu ulogu u oblikovanju državne politike i donošenju odluka; iako su jugoslavenski ustavi jamčili određene političke slobode poput slobode izražavanja i okupljanja, stvarnost je bila složenija. Vlasti su često kontrolirale medije i ograničavale politički izražaj, posebice ako je u pitanju kritika vlasti ili sistema. Struktura vlasti u državi bila je dinamična, a iako su postojale određene razine slobode i participacije, dominacija stranke i kontrola ključnih sektora značajno su utjecale na društvenu strukturu.

Savez komunista bio je žarište napetosti između političkih stremljenja Srbije i Hrvatske koje su imale divergentne vizije za razvoj jugoslavenskog samoupravnog socijalizma. Jedni su težili demokratskoj evoluciji, progresivnim reformama i demokratizaciji društva, dok su drugi, poznati kao "partijski liberali", naglašavali bržu demokratizaciju društvenih odnosa te transformaciju uloge partije, s fokusom na ekonomske i političke promjene. Ovo područje sukoba obasjava različite nacionalne perspektive; ne samo etničke već i ekonomske razlike između naprednih i manje razvijenih republika (Bešlin i Žarković, 2021). Kroz te napetosti, srpski su se liberali zalagali za razvoj neposredne demokracije i restrukturiranje Partije te su promicali ideju nacionalne jednakosti i federalizacije. S druge strane, „Hrvatsko Proljeće“ istaknulo je ekonomske probleme i podržavalo privredne reforme i veće republičke ovlasti u odnosu na savezne strukture. Rukovodstvo Hrvatske, predvođeno osobama poput Savke Dabčević-Kučar i Pere Pirkerica isticalo je potrebu za modernizacijom društva, ekonomskim razvojem, integracijom privrede i ravnopravnošću republika unutar federacije (Bešlin i Žarković, 2021). U odnosu na Srbiju, postoje i neslaganja u vezi s konkretnim politikama, poput financijskih potraživanja hrvatskih tvrtki od strane srpskih dužnosnika. Hrvatska je također izražavala nezadovoljstvo

zbog toga što su institucije stvorene državnim kapitalom svih republika, vjerujući kako se u većoj mjeri pogoduje Srbiji. Sukobi interesa, različiti pristupi reformama i vanjski utjecaji čine situaciju složenom i kompliciranom, čak i unutar same partije. Istovremeno dolazi do „generacijske obnove“. U republičkim partijskim rukovodstvima otvorio se prostor za djelovanje mlađih, obrazovanijih i stručnijih članova Saveza komunista (Bešlin i Žarković, 2021).

Ovaj dinamični okvir stvarao je napetost između težnji za demokratizacijom i slobodom izražavanja s jedne strane te želje za očuvanjem političke kontrole i stabilnosti s druge strane. Riječ je o razdoblju socijalističke države pod vodstvom Josipa Broza Tita čija se vlast svakodnevno suočavala s novim izazovima – a studentski su prosvjedi definitivno bili jedan od njih (Klasić, 2012).

3.2 Kako je došlo do prosvjeda?

Početak 1960-ih Jugoslavija je uvela ambicioznu privrednu reformu kako bi prešla s planske i centralizirane ekonomije na veću autonomiju privrednih subjekata. Međutim, provedba ove reforme nije bila bez izazova, što je rezultiralo porastom nezaposlenosti – posebno među mladima. Paralelno s ekonomskom reformom, povećavala se i socijalna nejednakost, dok je percepcija teškog života postajala sve raširenija među građanima, a globalna ekonomska kriza iz 1967. i 1968. godine dodatno je pogoršala situaciju, povećavši troškove uvoza robe i dodatno otežavši ekonomsku sliku. Do izražaja dolazi rastući jaz između teorije i prakse jugoslavenskog samoupravnog sustava, između bogatih i siromašnih slojeva društva te se postavlja pitanje o osnovama postojanja socijalističkog sustava u kojem se javlja takva nejednakost. Također, odnosi nisu uvijek korespondirali s načelima bratstva i jedinstva koja su bila promovirana (Klasić, 2012). U tom kontekstu, studentski prosvjedi buknuili su kao izraz nezadovoljstva mladih prema ekonomskim i političkim uvjetima.

Studentski prosvjedi 1968. godine imali su kompleksne uzroke i posljedice te su dio šireg trenda borbe za slobodu, pravdu i demokraciju (Konjević i Raguž, 2020). Zapostavljeni i frustrirani studenti tražili su promjene u društvu i veći utjecaj u odlučivanju, a prosvjedi su izazvali zabrinutost vlasti koja ih je pokušavala predstaviti kao rezultat vanjskog utjecaja, pripisujući pokretu motivaciju iz inozemstva kako bi ga oslabili.

3.3 „Dolje crvena buržoazija!“

Prvi je prosvjed počeo u Beogradu, 2. lipnja 1968. godine i označio početak masovnih prosvjeda. Vijesti o demonstracijama do Zagreba su stigle samo dva dana kasnije, 4. lipnja, a u studentskim domovima diljem grada brzo su se počeli održavati masovni sastanci (Fichter, 2016). Studenti su željeli bolje uvjete studiranja, povećanje studentskog standarda, smanjenje troškova smještaja i prehrane te autonomiju sveučilišta. Također, izražavali su kritiku prema političkom vrhu i tražili veći politički utjecaj mladih (Klasić, 2012). Javlja se određena vrsta frustracije mladih ljudi prema starijim generacijama i njihovom, prema njima, „kratkovidnom i pogrešnom tumačenju problema“. Primjer jasnog izražavanja ove vrste međugeneracijske ne-solidarnosti vidljiv je u pjesmi kantautora Ivica Percla koji je izveo baladu „Poštovani profesore“ 1968. godine, u vrijeme kada je studentski pokret stjecao snagu. Percl je tada imao samo 23 godine, a kasnije je proglašen i „pionirom protestne glazbe“ (Nacional, 2021).

*„Poštovani profesore, direktore,
Ti uvaženi građanine što živiš u gradu,
Političaru stari prošlih dana,
I svi vi što želite riješit' problem huligana.*

...

*Niste nas pitali kako smo se osjećali tada
Kada smo vidjeli što su učinili ljudi koji su bili naša nada.
Protiv nas samih raditi - to je nama strano,
Što nažalost među vama još nije izbrisano.“*

Autor: Ivica Percl, „Poštovani profesore“

Izvođenje ove, ali i sličnih pjesama ukazuje na to da su globalna kontrakultura i studentske pobune, inače specifične za zapadnije zemlje, bile prisutne i među mladima na socijalističkom Balkanu. Masovni pokreti i kontrakultura su se isprepleli; mladi su na taj način izražavali svoje nezadovoljstvo i tražili brojne alternative kroz različite oblike izražavanja (Fichter, 2016). Željeli su stvoriti novi oblik kulture koji bi prenosio političku emancipaciju u kulturnu sferu – „underground kontrakultura“ nametnula se kao rješenje za premošćivanje jaza između političke angažiranosti Nove ljevice i hedonističkog svjetonazora mladih. Ipak, bilo je teško prilagoditi

ovu kulturu domaćem kontekstu. Ponekad je ona ostajala nedorečena i suočavala se s problemima u prenošenju ideja na lokalnoj razini (Zubak, 2014). Ovdje je važnu ulogu odigrao omladinski tisak, poput „Vidika“ koji je prenosio političke ideje i integrirao ih u kulturni kontekst. Valja spomenuti i filozofski časopis „Praxis“ koji je izlazio od 1964. do 1974. godine i imao ključnu ulogu u stvaranju duha pobune. Časopis je iz cijele Jugoslavije okupio kritičke filozofe i sociologe koji su se bavili sustavima vlasti u kapitalističkim i socijalističkim društvima. Putem „Praxisa“ intelektualci su mogli izraziti svoje misli i poticajno djelovati na društvene promjene (Gvozden, 2020). Odnos političkog aktivizma i kulturnih promjena u kontekstu studentskih pokreta u SFRJ je vrlo složen. Omladinski tisak je podržavao različite oblike kulturnog izražavanja, poput crnog filma, koji su se suprotstavljali kampanjama cenzure, braneći autore i umjetničke slobode. Kroz svoj sadržaj, odražavali su slične teme i stavove kao i lijevi studentski pokret tog vremena – pružajući prostor za izražavanje političke akcije i kritičkog razmišljanja (Zubak, 2014).

Jedna od najsnažnijih poruka studenata tog doba bila je parola: „Dolje crvena buržoazija!“ Ona je direktan izraz studentskog nezadovoljstva prema vlasti i društvenim elitama koje su smatrali odgovornima za brojne probleme u društvu. Studenti su željeli ukazati na stanje u kojem vlastodršci postaju previše slični onima koje sami kritiziraju; politička elita izgubila je kontakt s narodom i ponaša se slično kapitalističkoj buržoaziji, „ali pod komunističkim plaštem“ (Konjević i Raguž, 2020). Prema mišljenju studenata, deformirani socijalizam dopustio je nepravednu raspodjelu bogatstva i privilegija, prekomjerno "birokratsku", represivnu državu i sveučilišni sustav koji nije zadovoljavao potrebe studenata (Fichter, 2016). Upravo iz ovog razloga dolazi do odlučnosti mladih da povežu svoj pokret s radničkom klasom, njezinim pokretima i težnjama.

Paralele između aktivnosti u lipnju i drugih društvenih, posebno studentskih pokreta, također su se ogledale u strategijama demonstranata i organizacijskim strukturama. Jedna od ključnih karakteristika događanja u lipnju bili su akcijski odbori koji su brzo postali široko prepoznatljivi, a isti model je korišten i u pariškim demonstracijama. Ovi odbori, izabrani demokratskim putem, ne samo da su prikazivali participativniji pristup koji su studenti podržavali, već su služili kao važno sredstvo za koordinaciju štrajkova (Fichter, 2016). Ostale taktike koje su studenti koristili, poput zauzimanja prostora, okupacije zgrada, nastave na otvorenom, upotrebe transparenta i prikazivanja portreta Che Guevare imale su svoje analogije u drugim studentskim pokretima tog

vremena (Fichter, 2016). Kada je došlo do masovnih studentskih prosvjeda na ulicama, postalo je jasno da sve postaje moguće i da režim više nije mogao kontrolirati studente. Vodstvo je bilo šokirano jer je prosvjed "bio prvo otvoreno buntovništvo protiv konsolidacije vlasti u godinama nakon Drugog svjetskog rata" (Gvozden, 2020). Vlasti su se također plašile ponovne političke angažiranosti mladih i gubitka monopola u sferi političkog aktivizma.

3.4 Odgovor jugoslavenske vlasti

Odgovor vlasti na studentske prosvjede u Jugoslaviji bio je specifičan. Budući da je lider Partije, Josip Broz Tito, prepoznao potencijalnu prijetnju njegovoj vlasti, morao je posegnuti za različitim strategijama kako bi suzbio daljnje širenje prosvjeda i zadržao kontrolu (Klasić, 2012). Suočen s krizom, osobno je intervenirao obraćajući se putem javne televizije, izražavajući razumijevanje za studente i obećavajući aktivno uključanje u rješavanje problema (Zebić, 2019). Tito je i ranije koristio medije i propagandu kako bi oblikovao percepciju javnosti o prosvjedima. Plasirao je poruke koje su odgovarale njegovim interesima i stavovima, pokušavajući minimizirati značaj i podršku studentskim pokretima. U spomenutom je obraćanju objavio i da će osobno dati ostavku ako ne uspije provesti reforme. Ovakvi postupci nisu služili razvoju dijaloga već isključivo većem nadzoru vlasti unutar Partije. To dodatno potvrđuje i činjenica da unatoč obećanjima, problemi nisu zadovoljavajuće riješeni. Televizijska obraćanja lidera Partije samo su jedan od narativa koji se protezao u medijima. Postojala su dva oprečna narativa: primjerice, u Studentskom listu su studenti izražavali svoje stavove, kritizirajući vlast zbog nedostatka promjena. S druge strane, u prilogu Vjesnika „Sedam dana“, postavljena je različita interpretacija događaja – neki članci su osuđivali studente, dok su drugi podržavali njihove napore (Zebić, 2019). S obzirom na to da prosvjedi nisu ostali samo na razgovorima i medijskim napisima već se prebacili i na ulice, vlast se osjetila dužnom promptno reagirati. Dok su neki prosvjedi bili mirni, drugi su obilovali nasiljem i sukobima s vlašću (Klasić, 2012). U slučaju nasilja, vlasti su koristile policijsku represiju kako bi suzbile demonstracije i osigurale stabilnost režima.

Vlast je ponekad reagirala na zahtjeve prosvjednika prepoznavajući dio njihovih želja i provodeći minorne reforme kako bi smirili situaciju. To je bila taktika koja se koristila kako bi se izbjegla radikalnija promjena. Političke mjere su se prilagođavale, sve s ciljem smirivanja situacije. Titov pristup se razlikovao od republike do republike – negdje je bilo više represije,

dok su drugi imali veću autonomiju (Klasić, 2012). U ovom kontekstu Tito pokazuje nevjerojatnu sposobnost prilagodbe i manipulacije u očuvanju svoje vlasti. Suptilno je kritizirao prosvjede i studente, a istovremeno osuđivao odsutnost "samokritike" republičkih vođa i podržavao "čišćenje" Partije od članova koji nisu bili odani (Bešlin i Žarković, 2021). Želio je vratiti predratni koncept komunističkog morala kako bi osigurao čvrstu i jedinstvenu organizaciju Partije. Posebno je naglasio važnost očuvanja jedinstvene Partije kao čimbenika koji povezuje jugoslavensko društvo. Pritom je nalazio razne neprijatelje: bilo je sumnje u strani utjecaj, a dužnosnici su sumnjali i na unutarnje neprijatelje. U Zagrebu i Sarajevu, vlasti su primijenile kaznenu strategiju tako da su izbacile studente iz Komunističke lige i izricale im novčane kazne. Vlasti su također počele maltretirati profesore iz Praxis grupe, vjerujući da su sudjelovali u poticanju prosvjeda (Fichter, 2016). Nakon razdoblja inicijalnog nezadovoljstva, Tito i vlast uspjeli su smiriti situaciju i održati kontrolu. Odnosno, nije došlo do većih promjena u političkom sustavu niti do razbijanja jugoslavenskog socijalističkog modela (Klasić, 2012).

Unatoč početnom uspjehu vlasti, pitanja koja su se pojavila tijekom događaja u lipnju, zajedno s razočaranjem zbog neispunjavanja obećanja, i dalje su izazivala napetosti između socijalističke države s jedne strane i aktivista, umjetnika i intelektualaca s druge. Studentski pokreti nisu jenjavali. Naprotiv, nastavili su kritizirati vlast i sudjelovati u aktivnostima koje se suprotstavljaju konvencionalnoj kulturi.

Jugoslavenski studenti su aktivno sudjelovali u globalnom pokretu i bili su angažirani u međunarodnim pitanjima, pronalazeći inspiraciju u sličnim studentskim pokretima diljem svijeta. Unatoč tome, njihovi prioriteti su često bili usmjereni na lokalne utjecaje i pitanja. Njihove akcije su bile obilježene složenim dinamikama između lokalnih i globalnih aspekata, što je često dovodilo do razmatranja suštinske civilizacijske razlike između Istoka i Zapada. Ova interakcija je naglasila kako su studentski aktivisti u Jugoslaviji postupali u skladu s međunarodnim trendovima, ali su istovremeno promišljali i specifične izazove i perspektive svog lokalnog okruženja (Fichter, 2016).

3.4.1 Sloboda govora na prostoru bivše države

Jugoslavija je željela da je drugi vide kao razvijenu zemlju u kojoj nema diskriminacije i gdje je sloboda izražavanja potpuno ispoštovana. Međutim, stvarnost je bila drugačija. Ni Jugoslavija ni Hrvatska nisu osigurale pravovremenu zaštitu osnovnih prava, osobito prava građana na

slobodno izražavanje. Posebno uzimajući u obzir da su postojali relevantni dokumenti kao što su Povelja Ujedinjenih naroda, Opća deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima te Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Konjević i Raguž, 2020). Međutim, „SFRJ nije usvojila niti Opću deklaraciju o ljudskim pravima kao izuzetno važan i temeljni izvor svih ljudskih prava, već samo spomenute međunarodne paktove i Konvenciju Međunarodne organizacije rada koje, unatoč usvajanju, također nije implementirala u nacionalne propise, pa ih, prema tome, formalno nije ni primjenjivala“ (Konjević i Raguž, 2020). Ova se odluka opravdavala strahom od uplitanja u unutarnje poslove i suverenost.

Pravna jednakost bila je rezervirana samo za one koji su podržavali tzv. "općeprihvaćena" stajališta (Konjević i Raguž, 2020). Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1963. godine, zajedno s kasnijim Ustavom iz 1974. godine, osiguravao je različita prava i slobode građana, uključujući slobodu govora, tiska, udruživanja i javnog izražavanja. Ustav je prepoznavao pravo građana da koriste medije kako bi iznijeli svoje mišljenje i izdavali novine te širili informacije na druge načine (Konjević i Raguž, 2020). Međutim, ova prava nisu bila bezuvjetna i mogla su biti ograničena kako bi se spriječila zloupotreba ili širenje sadržaja koji bi mogli narušiti osnovne principe socijalističkog društva. Iako su ustavi jamčili slobodu izražavanja, vlasti su često koristile svoju moć kako bi obuzdale opoziciju i kritiku. Unatoč ustavnim osiguranjima sloboda, politička kontrola i centralizacija moći često su ograničavale stvarnu demokraciju i slobodu izražavanja. Upravo je ovo dovelo do tenzija između želja studenata za većom slobodom i ograničenja nametnutih od strane vlasti.

„Na primjeru Jugoslavije vidljivo je, iako je nominalno postojala mogućnost da studenti izraze svoje nezadovoljstvo, da je riječ bila tek o prividu kojim je partijsko rukovodstvo često kupovalo vrijeme, a restriktivne mjere koje su svu svoju silinu pokazale 1971. godine potvrda su tvrdnje da se pravne regulative de facto nisu provodile. Slomom studentskih težnji 1971. godine započinje dugo razdoblje „šutnje“ koji će trajati sve do početka 90-ih godina 20. stoljeća“ (Konjević i Raguž, 2020:180).

3.5 Ostavština pokreta

Slučaj raspuštanja zagrebačkog Studentskog lista 1978. godine zbog objavljivanja četvrtog broja posvećenog desetoj obljetnici demonstracija ilustrira dinamiku nakon zbivanja '68. u kojoj su

zabrane i raspuštanja postale svakodnevica. Uredništvo je raspušteno prvom prilikom i formirano novo koje se usmjerilo na drugačiju analizu studentskih prosvjeda (Zebić, 2019). Važno je napomenuti da je ovakvo političko okruženje pridonijelo pojavi apolitičnosti među studentima. Iako negativna, to je bila reakcija na političke okolnosti tog vremena te pokušaj izbjegavanja manipulacije.

Pokret iz 1968. godine nije postigao sve svoje ciljeve, ali je ipak doprinio većem otvaranju društva prema slobodi govora i izražavanju. Studenti su se osjećali slobodnijima izraziti svoje stavove, kritizirajući postojeći sustav i tražeći promjene. Pokazalo se da su mladi ljudi bili voljni suočiti se s rizikom i suprotstaviti se autoritetima kako bi ostvarili svoje ciljeve (Konjević i Raguž, 2020). Raspuštanja i zabrane bili su svakodnevica, ali studentski su se glasovi i dalje pokušavali izraziti.

4. Blokada 2009. godine

„Mala reinkarnacija ‘68., karneval, party koji će ubrzo završiti. Ukratko, klasični ritual odrastanja” (Štikš i Horvat, 2010:139). Tako se u medijima opisivala Blokada Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2009. godine, u kojoj su sudjelovali studenti Filozofskog i dvadesetak drugih fakulteta, kao i akteri civilnog društva. Do te blokade nije bilo ozbiljnih studentskih prosvjeda od 1991. ili prema nekim izvorima čak od 1971. godine, stoga se naziva i „Događajem s velikim D“ (Štikš i Horvat, 2010:10). Prije „Događaja”, pitanje budućeg društvenog razvoja često bi ostalo neizgovoreno, ili bi se svodilo na specifične probleme koji bi brzo pali u zaborav.

4.1 Društveni kontekst i Bolonja

Ranih dvijetisućitih, države Balkana suočile su se s ozbiljnim otporom s ulica – baš u vrijeme kada su se trudile pratiti europski trend neoliberalnog preobražaja. Slični prosvjedi su se javljali i u Grčkoj i Turskoj, a zajednički im je nazivnik bio tranzicijski period koji je obuhvaćao prelazak iz socijalizma u liberalizam i neoliberalnu ekonomiju. Ovi nemiri stoga nisu bili usmjereni samo protiv vlasti, već su izražavali duboko nezadovoljstvo širim društvenim, a posebno ekonomskim okvirom. „Nakon što je financijska kriza otkrila sva ranjiva mjesta ionako već dobro ranjenog post tranzicijskog društva u Hrvatskoj, građanske su pobune dobile pravi zamah“ (Štikš i Horvat, 2010:8). Blokada je potaknuta upravo financijskom krizom, odnosno komercijalizacijom i privatizacijom obrazovanja, koja je bila rezultat nametanja tržišne logike svim društvenim

sferama. Naime, 2009. godine je 60 posto studenata u Republici Hrvatskoj plaćalo studij, što je uvelike srozavalo standard budućih akademika. Osim toga, došlo je do uvođenja Bolonjskog procesa koji je trebao uskladiti sustav visokog obrazovanja s Europskim, i to s ciljem razvoja jedinstvenog tržišta s jedinstvenim kapitalom – onim ljudskim (Štikš i Horvat, 2010).

Osim toga, prosvjedi u Zagrebu odvijaju se u kontekstu NGO-izacije, odnosno institucionalizacije nevladinih organizacija u Hrvatskoj. Transformacija pokreta u formalizirane NGO-ove dovela je do promjena u strategijama, prioritetima i organizacijskim strukturama (Stubbs, 2012). Nakon izbora Vlade pod vodstvom SDP-a 2000. godine, postojeća napetost između društvenih pokreta i Vlade, pa tako i NGO-ova i Vlade je nestala. Pokreti su formalizirani u NGO-ove; mijenja se priroda progresivnih pokreta, organizacijske strukture i odnos među njima samima. Upravo zbog ovakve dinamike, društveni pokreti postaju sve politiziraniji diskursi.

4.2 Plenum i direktna demokracija

U svibnju 2008. godine organiziran je prvi prosvjed u kojem su studenti izrazili negodovanje zbog plaćanja diplomskih studija. Doduše, taj prosvjed bio je neartikuliran i nije postojala jasna ideja, posebno zbog istovremenog stupanja na snagu Bolonjskog procesa, s čijim sustavom studenti nisu bili upoznati. Ciljevi se jasno artikuliraju tek 2008., kada je organiziran nešto manje masovan prosvjed, ali prvi puta s jasno istaknutim – „besplatno, potpuno javno financirano obrazovanje na svim razinama dostupno svima“ (Zemlja znanja, 2011). Taj je prosvjed bio svojevrsna uvertira događajima iz 2009. godine.

Duško Petrović, docent na Filozofskom fakultetu i za vrijeme blokade zaposlenik fakulteta koji je bio u svakodnevnom doticaju sa studentima opisao je kako je prosvjedna akcija započela blokadom izvođenja nastave. Iako se činilo bezazleno, razina organizacije studenata bila je na ozbiljnoj razini. Petrović spominje više „frontova“ jer su studenti u svojoj organizaciji bili gotovo nepogrešivi. Prvi od tih frontova je bila takozvana „redarska služba“ koju su studenti oformili kako bi se održao red za vrijeme blokade. Ta se služba sastojala od studenata dobrovoljaca koji su započeli blokadu odnosno prekinuli redovito održavanje nastave. Dobrovoljci su djelovali u skladu s predodređenim „kodeksom ponašanja“ koji je također objavljen u „Skripti“ (Petrović, 2011).

Drugi je front plenum – on je za vrijeme blokade bio upravljačko tijelo, odnosno neka vrsta sabora. Sastojao se od studenata i zainteresiranog građanstva i zapravo je bio izravno-demokratski parlament. Naime, nisu samo studenti sudjelovali u ovom pokretu. Znanstveni sindikati pozvali su plenum da im se priključi u prosvjedu koji su pokrenuli zbog nedovoljnih financijskih kompenzacija. Njihovi su ciljevi također ekonomski, slažu se s blokadom i nude uzajamnu pomoć i podršku (Zemlja znanja, 2011). „Plenum dijeli karakteristike 'komuna' pri čemu taj termin nikako ne valja shvatiti u njegovu tradicionalnom smislu... Svaki je plenum nužno samodostatan, ali po prirodi stvari, ako je zaista revolucionaran, teži ujedinjavanju s drugim plenumima. Upravo je ta mogućnost širenja plenuma, to kapilarno iniciranje svih struktura društva ono što od njega čini 'bauk', ono što ga istovremeno čini toliko efikasnim, ali i opasnim po Režim” (Štikš i Horvat, 2010:44). Posebno opasno za režim je širenje drugačijih ideja o strukturama vlasti. Naime, sve odluke na plenumu zainteresirano je građanstvo donosilo direktno-demokratskim putem, izglasavanjem svakog pitanja. Plenum su vodili moderatori u skladu s unaprijed objavljenim rasporedom dostupnim svima, a svi članovi plenuma imali su pravo predlagati točke dnevnog reda. Blokada je tako postala više od prvotnih zahtjeva prosvjednika. Postala je opozicija postojećim institucijama, pokazala kako studenti nisu samo masa pojedinaca koje povezuje dob i studij i dokazala vlastima kako studentsku populaciju ne treba ignorirati.

4.3 Odgovor vlasti i prozivke za komunizam

Kod blokade 2009. godine, politički kontekst događaja je sljedeći: vlast ne uvažava zahtjeve studenata i ne smatra ih dovoljno važnim. Također, studenti nemaju nikakav institucionalni okvir u kojem mogu djelovati. Iako postoji ministarstvo obrazovanja, ono nije pokrenulo dijalog s plenumom (osim kada je trebalo smiriti situaciju). Na prvom plenumu studenti govore kako žele podršku vijeća fakulteta, dok dekan i prodekan smatraju plenum neozbiljnim i traže službeno očitovanje plenuma o zahtjevima i metodama. Prodekan Damir Boras na prvom plenumu govori kako želi zajedno s plenumom formirati zahtjeve i uspostaviti suradnju, dok dekan Miljenko Jurković u tim trenucima nije prisutan jer je na službenom putu. U ranim fazama organizacije, tadašnji se ministar znanosti, obrazovanja i sporta Dragan Primorac, unatoč zahtjevima studenata, ne oglašava (Zemlja znanja, 2011). Državne vlasti još su se neko vrijeme oglašivale na želje studenata, sve dok plenum nije posjetio tadašnji rektor sveučilišta, Aleksa Bjeliš. Tek nakon što

se rektor složio sa studentskim zahtjevima, Primorac reagira i to izrazito negativno – govoreći neka Sveučilište „plati to iz svog džepa“ (Zemlja znanja, 2011).

Kada su vlasti uvidjele da ne mogu puno napraviti u vidu studentske okupacije fakulteta, jačaju pritisci. Fakultet naime odlučuje, za one koji žele pohoditi nastavu, održati predavanja u prostorijama drugog fakulteta. Profesori su ovdje dužni održavati nastavu jer su ugovorno obvezani, no na studentima je žele li dolaziti na nastavu ili ne (Zemlja znanja, 2011). Jasan je to prikaz državne represije i pokušaja gušenja pokreta; ukoliko većina studenata odluči otići na nastavu, u semestru koji su u tom trenutku već platili, kako bi riješili fakultetske obaveze – plenum će blokirati prazan fakultet, a blokada gubiti svoj smisao. Osim represije, pokrenut je i retorički obrazac depolitizacije kada je dekan Jurković naglasio da „pitanje nastave nije političko pitanje“ (Štiks i Horvat, 2010:65). Na ovaj način pokušalo se diskreditirati pokret tako što se umanjivao njegov značaj, ciljevi preformulirali a aktere se prikazivalo infantilnim. Još jedan od obrazaca diskreditiranja je onaj po kojem se sudionike prosvjeda nazivalo komunistima – čak je i tadašnji državni tajnik za visoko školstvo Radovan Fuchs plenum usporedio sa sjednicom Komunističke partije. „Jedan je pak profesor kojemu je bilo onemogućeno izvođenje nastave otišao toliko daleko da je alternativni edukativni program blokade usporedio s reedukacijom na Golom otoku“ (Štiks i Horvat, 2010:127).

Nakon prvotnog pokušaja da jednostavno ignorira studentsku pobunu, politička je elita krenula represivnije na pokret. Spominjale su se moguće sankcije i kazne u slučaju neposlušnosti, a otvoreno se prijetilo disciplinskim mjerama koje bi se opravdavale „brigom za radišne studente“ (Štiks i Horvat, 2010:144). Usprkos pritiscima, blokada se ipak nastavila pa se promijenila i strategija njenog razbijanja. Režim je tada predložio pregovaranje, koje se ispostavilo strategijom iscrpljivanja i ignoriranja. Ta je strategija na kraju bila uspješna jer je dovela do prekida blokade. Dok su se studenti pripremali za daljnje proteste, Režim je također organizirao svoje snage. Sveučilišne i političke vlasti su se restrukturirale. „Tri anti-pobunjenička fronta su također postala aktivnija. Režim je mobilizirao "stručnjake" i profesore kako bi osporio zahtjev za besplatnim obrazovanjem. Također su poduzete mjere za discipliniranje studentske populacije i depolitizaciju problema. Ministar obrazovanja je promijenjen, a nova osoba je najavila komisiju za problem obrazovanja, koja će zagovarati besplatno obrazovanje, ali samo za najbolje studente“ (Štiks i Horvat, 2010:153).

Vlada do danas nije udovoljila studentskom zahtjevu za besplatnim obrazovanjem, no blokada je imala druge pozitivne učinke. Elementi direktne demokracije postupno se šire i na druge oblike društvene borbe.

4.3.1 Pravo na javno okupljanje u Hrvatskoj

U pravnom sustavu Hrvatske, pravo na javno okupljanje regulirano je putem Ustava Republike Hrvatske i Zakona o javnom okupljanju. Ovo pravo, koje je temeljno ustavno zagantirano, povezano je sa slobodom izražavanja te se odnosi na organizirane skupove ljudi koji se okupljaju kako bi izrazili svoje uvjerenje i ciljeve, obično putem mirnih prosvjeda (Gardašević, 2011). Zakon detaljno propisuje postupak prijave i organizacije takvih okupljanja; prema hrvatskom Zakonu o javnom okupljanju, organizatori mirnih okupljanja i javnih prosvjeda obvezni su podnijeti prijavu nadležnoj policijskoj upravi najkasnije pet dana prije početka događaja. Postoje iznimke u kojima je moguće podnijeti prijavu 48 sati prije. Prijava mora sadržavati detaljne informacije o svrsi, mjestu, datumu, vremenu, organizatoru, voditelju okupljanja, broju redara te predviđenom broju sudionika (Gardašević, 2011).

Ministar unutarnjih poslova ima ovlasti zabraniti održavanje mirnog okupljanja i javnog prosvjeda u određenim situacijama. To može uključivati nedostatak pravovremenih prijava, organiziranje događaja na zabranjenim mjestima, poticanje na nasilje, širenje mržnje ili narušavanje javnog reda i mira. Osim zabrane, moguće je prekinuti ili spriječiti mirno okupljanje ili javni prosvjed ako se ispune određeni uvjeti. To obuhvaća održavanje događaja na neprijavljenim mjestima, prisutnost naoružanih sudionika, poticanje nasilja ili širenje mržnje, nemogućnost održavanja reda te opasnost po zdravlje sudionika ili opasnost od nasilja (Gardašević, 2011).

4.4 Posljedice i ostavština blokade

Iako je početna inicijativa privremeno zaustavila rapidnu komercijalizaciju visokog obrazovanja i potakla obećanje vlasti da će veći broj studenata ubuduće imati pristup besplatnom studiranju, val recentnih informacija jasno ukazuje na sveprisutnu tendenciju fakulteta da povećaju kvote za samofinancirajuće studente, kao i povećanje drugih naknada koje studenti trebaju plaćati (upisnine, cijena ECTS boda...).

Iako vlast nije udovoljila studentskom standardu, posljedice prosvjeda nisu nužno negativne. Redosljed udarnih vijesti Dnevnika nacionalne televizije otkrio je ono što je dekan prešutio – a to je da je blokada glavna vijest u zemlji. Reporterima su izvještavali s lica mjesta, a pred Filozofskim su se stacionirale televizijske ekipe koje su redovno obavještavale o događanjima. Prozivao se i tadašnji ministar Primorac, kao najistaknutiji i u tom kontekstu najvažniji politički akter HDZ-ove vlasti, ali i kao „tjelohranitelj premijera Sanadera“ koji se nije izjašnjavao o studentskoj pobuni (Štikš i Horvat, 2010:54).

Osim toga, studentske strukture drugima su ukazale na poželjne oblike ponašanja. Primjerice, kada je jedna od televizijskih ekipa koje su izvještavale o blokadi kasnila na press konferenciju – studentica koja im se obraćala pitala je okupljene ekipe žele li pričekati kolege. „Direktnom participacijom svih njih u odluci hoće li se kolege čekati ili ne rodila se najbolja vrsta solidarnosti, ne samo spram novinara koji kasne nego i među njima samima – dizanje ruke i jednoglasno odobravanje čekanja ujedno je čin brisanja nijansi konkurentnosti i time nadilaženje principa tržišta koje uvjetuje inherentno neprijateljstvo i sukob među novinarima različitih medija” (Štikš i Horvat, 2010:110-111).

5. Rasprava

Analiza studentskih pokreta, kako onog iz 1968. godine tako i suvremenih, zahtjeva dublje razumijevanje političkih prilika koje su oblikovale njihovu dinamiku i ishode. Struktura političkih prilika ovdje pruža ključan okvir za analizu varijabilnosti u nastupima aktivista tijekom različitih vremenskih razdoblja i institucionalnih konteksta. Osnova ovog pristupa leži u tijesnoj vezi između prosvjeda kao izvaninstitucionalnog oblika političkog ponašanja i konvencionalne političke aktivnosti; fokusira se na interakciju između aktivista i glavnih političkih institucija te procjenjuje izgled aktivista da ostvare svoje ciljeve, mobiliziraju podršku i utječu na društvo, uzimajući u obzir kontekstualne uvjete. Primjenom koncepta strukture političkih prilika na studentske pokrete dobivamo dublji uvid u to kako su političke prilike oblikovale tijekom određenog pokreta.

Tako je 1968. godina uvjetovana velikim društvenim i političkim promjenama širom svijeta. U tom kontekstu, studentski prosvjedi u Jugoslaviji reflektirali su političke prilike šezdesetih. Struktura političkih prilika koja se temeljila na želji za većom demokracijom, slobodom

izražavanja i protivljenju autoritarnim režimima, potaknula je mlade ljude da se politički angažiraju. Dakle, studentski pokreti uslijedili su nakon niza društvenih i političkih nezadovoljstava unutar tadašnje Jugoslavije. Dodatno, ta nezadovoljstva nisu artikulirali samo studenti, već i druge društvene grupe – studentski lideri ovdje su prepoznali potrebu za povezivanjem s radničkom klasom, koja je imala iste ciljeve, kako bi zajedno ojačali svoju poziciju u političkoj areni. S obzirom na nezadovoljstvo politikom, a posebno ekonomijom, otvara se mogućnost za suradnju. Odlučnost mladih da povežu svoj pokret s radničkom klasom rezultirala je uspješnom mobilizacijom i postizanjem njihovih ciljeva. Jednako tako, 2009. godina je bila uvjetovana globalnom financijskom krizom koja je potakla mlade da se angažiraju, a zbog specifičnih ciljeva prosvjednika također dolazi do povezivanja s drugim skupinama – najistaknutije sa znanstvenim sindikatom.

Studenti su, zbog svoje specifične pozicije, imali resurs koji druge grupe nisu imale, a to je ljudski potencijal odnosno pristup profesionalcima. Iskusni sudionici su često presudni kada je riječ o prosvjedima – njihova dostupnost pomaže organizacijama u pravnim pitanjima i vođenju minimalnih programa političkih aktivnosti. Kako u jednom, tako i u drugom prosvjedu, intelektualci s fakulteta i javnosti podržavali su pokret. Osim što su pisali pozitivne članke u različitim medijima i u javnoj sferi istupali kao pripadnici pokreta, što je zasigurno povećalo vidljivost prosvjeda, također su potpomagali različitim znanjima koje studenti jednostavno nisu mogli imati. Za razliku od prosvjeda koji su usmjereni specifičnom problemu i čija je populacija specifična grupa, studentski prosvjedi privlačni su bivšim studentima koji sada mogu koristiti svoju stručnost. U tom kontekstu, studentski prosvjedi imaju puno širi izbor kada je riječ o iskusnim profesionalcima.

Osim paralela u pogledu ideološkog povezivanja naizgled različitih grupa, također je intrigantno primijetiti kako se taktike demonstranata i organizacijske strukture iz 1968. reflektiraju i u suvremenim studentskim pokretima. Akcijski odbori, kao ključni elementi studentskog pokreta 1968., brzo su postali prepoznatljiva karakteristika ovih događaja. Zanimljivo je primijetiti da su se takvi oblici organizacije, iako prilagođeni vremenu i tehnologiji, ponovno pojavili 2009. godine u obliku plenuma. Demonstranti očito i dalje prepoznaju privlačnost direktno-demokratskih tijela za koordinaciju aktivnosti, što se očituje kroz formiranje sličnih organizacijskih struktura. Demokratski izabrana tijela ne samo da su modelirala participativniji

sustav koji su studenti zagovarali, već su postala ključno sredstvo za koordiniranje štrajkova. Osim toga, taktike poput okupacije prostora, nošenja simbola i korištenja transparenta svjedoče o kontinuitetu u strategija koje koriste studenti kako bi privukli pažnju javnosti i izrazili svoje zahtjeve.

Sličnost se nažalost očituje i u pojavnosti određenog tipa državne represije. Iako je šezdesetih godina represija bila „konkretnija“ i direktnija, blokadu je vlast također pokušavala diskreditirati, a studente i neposlušne profesore sankcionirati. Bitna razlika u ispoljavanju državne represije je u nivou iste. Blokada je zbog promjena u zakonodavnom okviru imala bolju zaštitu od represije u odnosu na 1968., no vlast ovaj put bira suptilnije, „zakonske“ oblike suzbijanja pokreta. Represija nije bila na istoj razini kao što je bila tijekom komunističke ere, no prosvjedi su svakako bili suočeni s različitim izazovima i preprekama koje im je pretpostavljala država. Ukratko, iako su oba pokreta izražavala nezadovoljstvo i zahtjeve za promjenama, razina represije s kojom su se suočavali bila je različita. To odražava društvene i političke kontekste tih vremena, kao i stupanj demokratskog razvoja. U kontekstu odgovora vlasti na društvena događanja, vladajući su koristili razne metode, od kojih je jedna bila načelno slaganje s zahtjevima prosvjednika kako bi se situacija umirila. Tito je tako pokušavao ugušiti prosvjed pogodujući studentima u svojim obraćanjima, dok se na plenumu rektor složio s zahtjevom na „besplatno obrazovanje za sve“ i obvezuje se da će pokušati uspostaviti komunikaciju plenuma s vlastima. To su, ispostavilo se, bile samo strategije koje su vlasti iskoristile u svoju korist.

Iako u mnogočemu slični, ovi se društveni pokreti razlikuju po svom društvenom kontekstu – 1968. godina obilježena je globalnim društvenim previranjima i borbom protiv autoritarnih režima. Svijet je tada svjedočio globalnom valu studentskih prosvjeda koji su se pojavili u različitim zemljama. Za razliku od 1968., 2009. godina bila je više usmjerena prema prilagodbi europskim standardima i izazovima tranzicije, stoga ostaje na lokalnoj razini i povezuje se s bliskim kontekstima (tranzicijskim zemljama). Iako su oba prosvjeda proizašla iz problema u ekonomskoj sferi, studentski pokret 2009. više se fokusirao na bolje obrazovne uvjete i konkretnu politiku, a manje na sam ekonomski položaj određene grupe ljudi (studenata) kao što je to bilo 1968. godine. Upravo zbog specifičnijih zahtjeva blokada 2009. nije uspjela postići mobilizacijski moment kao što je to bio slučaj u Jugoslaviji; jednostavno ne može poopćiti ciljeve onoliko koliko je to bilo moguće kod prosvjeda 1968. godine. Studentski pokreti

šezdesetih iskoristili su društvene nemire i protivljenje režimima kako bi mobilizirali široke mase i tražili promjene u samom političkom ustrojstvu. Zbog prisutnih velikih političkih napetosti, prosvjednici su uspješno usmjeravali pažnju na svoje zahtjeve, a struktura političkih prilika podržavala je njihove težnje za demokratskim reformama. Usporedno, 2009. godine studentski prosvjedi suočavali su se s izazovima prilagođavanja postojećem političkom okruženju. Društveni kontekst nije bio tako povoljan kao što je to bio 1968. godine, što je rezultiralo manjom podrškom šireg društva i vlasti prema zahtjevima studenata. Isto se očituje i u činjenici da se studentski pokret nakon 1968. godine ponovio u jednako velikom obujmu 1971., samo nekoliko godina nakon prošlog prosvjeda. S druge strane, pokušaji studentske organizacije proizašli iz blokade 2009. godine ne samo da nisu bili na razini uspjeha i mobilizacije kao blokada, već često nisu uspjevali uhvatiti niti prvotni zalet.

Iako je zakonodavni kontekst 2009. godine bio puno povoljniji od onog 1968., to nije uvelike utjecalo na ishod prosvjeda. Unatoč činjenici da su zakonodavne promjene u Hrvatskoj unaprijedile okvir za slobodu govora, primjena tih promjena u stvarnom životu još uvijek zaostaje za onim što se propisuje. To znači da iako su zakoni bolji, u praksi još uvijek postoje prepreke slobodnom izražavanju. „Mada mi formalno jesmo slobodni i jednaki, i dalje postoje određene zapreke koje nam onemogućuju, kao modernom društvu, da se i osjećamo potpuno jednakima. Ideološka stajališta u našoj tradicionalno ukorijenjenoj okolini ostat će teško prebrodiva zapreka utopijskom konačnom ostvarenju potpune i ravnopravne primjene slobode govora, no vrijeme je zaista najbolji pokazatelj promjena“ (Konjević i Raguž, 2020:181). Jednako tako, 1968. postojala je načelna sloboda govora (sve dok je u skladu s režimskom politikom), a institucije je nisu provodile. Unatoč nepostojanju zakonodavnog okvira kakav postoji u suvremenoj Hrvatskoj, kao i neprihvatanjem međunarodnih konvencija koje bi štatile ljudska prava, bivša je država svejedno ostvarivala određen stupanj slobode izražavanja i prosvjedovanja.

Sam uspjeh oba pokreta teško je jednostavno usporediti jer su se nalazili u različitim političkim i društvenim kontekstima. Iako možda nije došlo do željenih promjena, studentski su prosvjedi 1968. godine doprinijeli širem društvenom kontekstu. S druge strane, 2009. godine, iako su postigli određene promjene u obrazovnom sustavu, prosvjednici nisu uspjeli dovesti do šire političke transformacije kao što su to učinili studentski pokreti 1968. godine. Taj je zaključak

moguće objasniti kroz međunarodni kontekst i sličnost studentskih pokreta šezdesetih s drugim prosvjedima u to vrijeme, što je sigurno doprinijelo većoj mobilizaciji. Ova međunarodna dimenzija je mogla potaknuti solidarnost među različitim prosvjednicima širom svijeta te pružiti osjećaj da su njihovi ciljevi dio šireg globalnog pokreta. Međunarodni kontekst i sličnost s drugim prosvjedima mogli su potaknuti prosvjednike da osjećaju podršku izvan vlastitih granica, što je zauzvrat moglo ojačati njihovu mobilizaciju. Primjerice, studentski pokreti u različitim zemljama mogli su se inspirirati jedni drugima, razmjenjivati iskustva i taktike te stvarati osjećaj da su deo veće borbe za promjene. S druge strane, 2009. godine, iako su i tada postojali međunarodni studentski prosvjedi i društveni nemiri, oni nisu bili toliko masovni i usklađeni kao što je to bilo 1968. godine. Ovisno o specifičnom političkom i društvenom kontekstu, podrška međunarodnog okruženja nije bila toliko izražena ili mobilizirajuća.

Analiza paralela između studentskih prosvjeda 1968. i suvremenih događaja naglašava ne samo sličnosti u taktikama i idejama već i duboku povezanost mladih u borbi za promjene. Kroz povezivanje s radničkom klasom, korištenje sličnih organizacijskih oblika te suočavanje sa suvremenim izazovima slobode govora, ovaj kontinuitet ističe kako je borba za pravedno društvo i slobodu izražavanja duboko ukorijenjena u povijest i osnažuje sadašnje naraštaje da nastave tradiciju aktivnog sudjelovanja u društvenim promjenama.

Iako svaki slučaj može imati svoje specifičnosti, postoji nekoliko općenitih zaključaka ove analize. Prvi je zaključak taj da povoljni politički kontekst potiče prosvjedno ponašanje. Kada postoje šire društvene i političke nejednakosti, ograničenja sloboda izražavanja, korupcija ili drugi oblici represije, političke prilike potiču masovnu mobilizaciju i prosvjedno ponašanje. Kada građani osjete da njihovi temeljni zahtjevi i prava nisu zadovoljeni, veća je vjerojatnost da će se organizirati i izraziti svoje nezadovoljstvo. Nadalje, prosvjedi mogu biti potaknuti i podržani međunarodnim trendovima, kao i sličnim pokretima u drugim zemljama. Kada se građani osjećaju dio šireg globalnog pokreta za promjene, to može povećati njihovu motivaciju za sudjelovanje i mobilizaciju. Mobilizacija također ovisi o konkretnom kontekstu; iako postoje neki općeniti faktori koji potiču prosvjedno ponašanje, uspješnost mobilizacije i oblik prosvjednih akcija uvijek ovise o konkretnom političkom, društvenom i ekonomskom kontekstu svake zemlje. Različiti čimbenici, poput vlasti, društvenih normi, ekonomske situacije i institucionalnog okvira, utječu na to kako će se prosvjedi razvijati i kakav će imati utjecaj. Iako

povoljni uvjeti mogu potaknuti bržu mobilizaciju, dugoročna borba za promjene često zahtijeva kontinuirane napore i prilagodbe strategija. Prosvjednici moraju biti spremni suočiti se s različitim izazovima te razvijati strategije koje su prilagođene promjenama u političkim prilikama. Zaključno, političke prilike igraju ključnu ulogu u oblikovanju prosvjednog ponašanja, ali svaki slučaj je jedinstven i ovisi o specifičnom kontekstu. Generalizirano, najpovoljniji uvjeti za prosvjedno ponašanje obično se pojavljuju u situacijama gdje postoje jasni društveni i politički problemi, podrška šireg društva te osjećaj solidarnosti s drugim sličnim pokretima.

Suočavanje s izazovima slobode govora, organizacije i političkog angažmana pokazuje duboko ukorijenjenu povezanost između studentskih prosvjeda 1968. i blokade 2009. godine. Sličnosti u naporima za povezivanjem s radničkom klasom, taktikama demonstranata i organizacijskim strukturama ukazuju na trajne vrijednosti borbe mladih za promjene u društvu. Suočavanje sa slobodom govora i izazovima 21. stoljeća odražava kako su ideali iz 1968. godine i dalje inspiracija u izgradnji liberalnog i demokratskog društva.

6. Zaključak

Analiza studentskih pokreta iz 1968. i suvremenih prosvjeda otkriva dublje razumijevanje političkih prilika koje su oblikovale dinamiku i ishode tih pokreta. Struktura političkih prilika igra ključnu ulogu u oblikovanju aktivističkih nastupa, mobilizaciji podrške i ostvarivanju ciljeva. Iako se pokreti razlikuju u kontekstu i fokusima, sličnosti u strategijama i ciljevima svjedoče o kontinuitetu mladih ljudi u borbi za pravedno društvo i slobodu izražavanja.

Analiza studentskih prosvjeda 1968. godine u Jugoslaviji pokazuje da su političke prilike tog vremena potaknule mlade da se politički angažiraju. Kroz suradnju s radničkom klasom i fokus na demokratske reforme, prosvjednici su postigli uspješnu mobilizaciju i postizanje svojih ciljeva. Ovo svjedoči o važnosti političkog okruženja za uspjeh pokreta. Suvremeni studentski prosvjedi 2009. godine bili su više usmjereni na obrazovne reforme i prilagodbu europskim standardima. Iako nisu postigli istu razinu mobilizacije kao 1968. godine, ovi prosvjedi donijeli su određene promjene u obrazovnom sustavu. Specifičnost zahtjeva i lokalni kontekst ograničili su masovnu mobilizaciju, stoga ova analiza jasno pokazuje da političke prilike i okruženje igraju ključnu ulogu u oblikovanju rezultata prosvjeda. Paralele između oba pokreta ukazuju na važnost

taktika i organizacijskih struktura. Akcijski odbori i direktno-demokratski elementi zadržali su svoju privlačnost tijekom vremena. Represija vlasti također se pojavljuje kao konstanta – iako u različitim oblicima, ovisno o političkom i društvenom kontekstu.

Ključni zaključak analize je taj da političke prilike igraju ključnu ulogu u oblikovanju prosvjednog ponašanja i ishoda. Političke su prilike najpovoljnije za prosvjed kada postoje jasne društvene i političke nejednakosti, korupcija, ograničenja slobode izražavanja te drugi oblici represije. Kada građani osjećaju da im temeljni zahtjevi i prava nisu zadovoljeni, veća je vjerojatnost da će se organizirati i izraziti svoje nezadovoljstvo. Povoljni politički kontekst na međunarodnoj razini također može potaknuti mobilizaciju podrške i solidarnosti među građanima te pružiti osjećaj da su dio šireg pokreta za promjene.

U budućnosti, ova analiza može poslužiti kao osnova za daljnje istraživanje i razumijevanje političkih pokreta na području Hrvatske, posebno u sferi studentskog aktivizma. Razmatranje političkih prilika i konteksta može biti korisno u procjeni izgleda uspjeha budućih aktivističkih nastupa, pri čemu će aktivisti racionalizirati svoje resurse i djelovati samo kada je to potrebno. Unatoč razlikama u vremenima i okruženjima, aktivizam mladih i njihova borba za promjene ostaju duboko ukorijenjeni u društvenoj povijesti te imaju potencijal inspirirati i oblikovati buduće generacije u izazovima koje donosi samoorganiziranje za bolje sutra.

7. Literatura

Bešlin, M. i Žarković, P. (2021) Srpski liberali i Hrvatsko proljeće: hrvatsko-srpski odnosi i novi koncepti Jugoslavije krajem 1960-ih i početkom 1970-ih. *Časopis za suvremenu povijest* 53(3): 791-820.

Fichter, M. (2016) Yugoslav Protest: Student Rebellion in Belgrade, Zagreb, and Sarajevo in 1968. *Slavic Review* 75(1): 99-121.

Gardašević, Đ. (2011) Pravo na javno okupljanje u hrvatskom i komparativnom pravu. U: Barić Punda, V. (ur.) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu (str. 487-519). Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.

Gvozden, V. (2020) Protests of 1968: The Politics of Memory or the Memory of Politics? *European Slavic Studies Journal* 24(1):95-113.

Klasić, H. (2012) Jugoslavija i svijet 1968. Zagreb: Naklada Ljevak.

Kriesi, H. (2013) Društveni pokreti. U: Caramani, D. (ur.) Komparativna politika (str. 291-309). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Konjević, T. i Raguž, B. (2020) Pravni i povijesni aspekti slobode govora u studentskim pokretima 1968. i 1971. d posebnim osvrtom na SR Hrvatsku. *Paragraf: časopis za pravna i društvena pitanja Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku* 4(1):163-184.

Lipsky, M. (1968) Protest as a Political Resource. *The American Political Science Review* 63(4):1144-1158.

Meyer, D. S. (2004) Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology* 30(1):125-145.

Meyer, D. S. i Minkoff, D. C. (2004) Conceptualizing Political Opportunity. *Social Forces* 82(4):1457-1492.

Nacional (2021) Ivica Percl je glazbom slao snažne poruke i postao prvi protestni pjevač u nas. <https://www.nacional.hr/ivica-percl-je-glazbom-slao-snazne-poruke-i-postao-prvi-protestni-pjevac-u-nas/> Pristupljeno: 27. kolovoza 2023.

Percl, I. (1968.) Poštovani Profesore. https://www.youtube.com/watch?v=dIVN-_aGPBQ Pristupljeno: 27. kolovoza 2023.

Petrović, D. (2011) Analiza političkih aspekata studentske blokade Filozofskoga fakulteta u Zagrebu: metoda i strategija studentske blokade. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Posavec, Z. (2004) Javnost i demokracija. *Politička misao: časopis za politologiju* 41(1):5-10.

Reese-Schäfer, W. (2004) Civilno društvo i demokracija. *Politička misao: časopis za politologiju* 41(3):65-79.

Stubbs, P. (2012) Networks, organisations, movements: narratives and shapes of three waves of activism in Croatia. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 15(30):11-32.

Štikš, I. i Horvat, S. (2010) Pravo na pobunu. Zaprešić: Fraktura.

Zebić, E. (2019) Kratko proljeće anarhije: Marginalije uz raspuštanje uredništva Studentskog lista zbog objavljivanja temata uz desetu obljetnicu studentskih prosvjeda 1968. Godine. *Filozofska istraživanja* 39(3):651-667.

Zemlja znanja (2011) Arhivske snimke. Dokumentarist: Saša Ban. Zagreb: Hulahop.

Zubak, M. (2014) Omladinski tisak i kulturna strana studentskoga pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968. – 1972.). *Časopis za suvremenu povijest* 46(1)

Sažetak:

Prosvjedi su izrazito važan oblik političkog ponašanja; oni predstavljaju javni kanal kroz koji građani mogu izraziti svoje mišljenje, nezadovoljstvo i zahtjeve. Njihova učestalost i raznolikost u društvu pomažu u održavanju demokratskog okvira jer prisiljavaju da sasluša glas naroda. Kroz povijest, mnoge pozitivne promjene i reforme proizašle su iz nastojanja upornih prosvjednika koji su utjecali na javno mnijenje - i potaknuli donositelje odluka da reagiraju. Istraživanje dinamike prosvjeda i faktora koji na njih utječu ključno je za bolje razumijevanje tog mehanizma političke participacije. Razumijevanje tih faktora može pomoći u pronalaženju načina za konstruktivno usmjeravanje energije, odnosno za racionalnije trošenje resursa kada je u pitanju organizacija i sudjelovanje u prosvjedu. Cilj ovog istraživanja je analizirati kako se prosvjedna ponašanja manifestiraju u stvarnom političkom okruženju, ovisno o faktorima koji utječu na njih.

Ključne riječi: prosvjed, struktura političkih prilika, blokada, demonstracije, studenti

Summary:

Protests can be viewed as a very significant form of political behavior; they serve as a public channel through which citizens can express their opinions, dissatisfaction, and demands. Their frequency and diversity within society contribute to maintaining a democratic framework by compelling a response to the voice of the people. Throughout history, many positive changes and reforms have emerged from the efforts of persistent protesters who influenced public opinion and prompted decision-makers to react. Exploring the dynamics of protests and the influencing factors is pivotal for a better comprehension of this mechanism of political participation. Understanding these factors can help find ways to constructively channel energy, thus utilizing resources more rationally when it comes to organization and participation in protests. The objective of this research is to analyze how protest behaviors manifest in real political environments, contingent upon the factors that impact them.

Keywords: protest, political opportunity structure, blockade, demonstrations, students